

PIOTR P. CZYŻ

Muzeum Narodowe w Warszawie

Gabinet Rycin i Rysunków

ORCID: 0009-0006-6774-1569

Łohojska kolekcja matryc graficznych Konstantego Tyszkiewicza w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. Źródło badań nad grafiką i kolekcjonerstwem

Słowa kluczowe

Tyszkiewiczowie (ród), kolekcjonerstwo, grafika XVII wieku, grafika XVIII wieku, grafika XIX wieku, Łohojsk (Białoruś), matryce graficzne

Streszczenie

Artykuł przybliży jeden z aspektów kolekcjonerskiej pasji Konstantego hr. Tyszkiewicza z Łohojska, archeologa, badacza geografii regionu oraz kulturalnego dziedzictwa dawnej Litwy. Zbierana przez Tyszkiewicza kolekcja płyt rytowniczych, przechowywana obecnie w Muzeum Narodowym w Warszawie, obejmuje głównie zabytki związane z rozwojem sztuki graficznej w XVIII i na początku XIX wieku z terenów dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Do dziś zachowało się 159 matryc graficznych, które w większości posłużyły do wykonania, z inicjatywy kolekcjonera, w 1858 roku nowych odbitek. Działalność Tyszkiewicza w tym zakresie była jednym z niewielu przykładów w historii polskiej grafiki systematycznego gromadzenia płyt graficznych, jak i powtórnego z nich odbijania.

Wstęp

W Gabinetce Rycin i Rysunków Muzeum Narodowego w Warszawie (MNW) znajduje się zbiór ponad 600 matryc graficznych – płyt miedziorytniczych, klocków drzeworytniczych, płyt cynkowych, kamieni litograficznych i klisz celuloidowych – od XVI do XX wieku¹. Największy zespół stanowi 159 płyt rytowniczych zebranych przez hrabiego Konstantego Tyszkiewicza², który w nieistniejącym już dziś pałacu w Łohojsku (il. 1, 2), w dawnym powiecie borysowskim na Mińszczyźnie, gnieździe Tyszkiewiczów na Litwie (dzisiejsza Białoruś), gromadził zabytki archeologiczne, artystyczne i historyczne związane z przeszłością Litwy i Rusi Zachodniej³.

¹ Matryce autorstwa grafików urodzonych po 1880 r. znajdują się w Kolekcji Grafiki i Rysunku po 1914 r.

² W publikacji *Polskie zbiory graficzne. Polskie kolekcjonerstwo grafiki i rysunku*, t. 4, Warszawa 1980, na s. 142 błędnie podano liczbę 161 matryc, wliczając do kolekcji Tyszkiewicza zapewne dwie płyty graficzne należące dawniej do arcybiskupa metropolity warszawskiego Wincentego Teofila Chościak-Popiela.

³ Zbiory łohojskie opisywane lub wzmiankowane były m.in. w publikacjach: E. Tyszkiewicz, *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości o obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach itd.*, Wilno 1847, s. 132–143; J. Tyszkiewicz, *Tyszkiewicziana. Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Ryciny. Zbiory. Rezydencje etc. etc. etc.*, Poznań 1903, s. 79–82; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991, s. 93–100; G.P. Bąbiak, *Sobie, ojczyźnie czy potomności... Wybrane problemy mecenatu kulturalnego elit na ziemiach polskich w XIX wieku*, Neriton, Warszawa 2010, s. 415–417; L. Narkowicz, *Muzealnicy i kolekcjonerzy. Zbiory rodziny Tyszkiewiczów i ich rola w zaborze rosyjskim*, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław 2013, s. 44–61.

Działalność kolekcjonerska rodu Tyszkiewiczów wyróżniała się na tle dziewiętnastowiecznego kolekcjonerstwa kresowego. Zbiory artystyczne tamtejszej arystokracji były przeważnie kontynuacją i konsekwencją rozbudowywania rodowych siedzib, bibliotek i kolekcji sztuki, swego rodzaju schedą po ideach Oświecenia, które realizowano w trudnej sytuacji porozbiorowej⁴. Nazwisko Tyszkiewiczów zapisało się na kartach historii kolekcjonerstwa dzięki trzem zasłużonym zbieraczom. Najsłynniejszy był Michał hr. Tyszkiewicz (1828–1897) z Gródka Ostróżyckiego, archeolog, który zgromadził zabytki starożytne z rejonu basenu Morza Śródziemnego, a jego zbiory z czasem zasiliły najważniejsze kolekcje starożytności od Nowego Jorku po Londyn, Paryż i Kair. Niewielka część tej kolekcji trafiła do warszawskiego Muzeum Narodowego⁵. Niemniej sławny był Eustachy hr. Tyszkiewicz (1814–1873) z Łohojska (il. 3), archeolog i historyk (il. 4), twórca Muzeum Starożytności w Wilnie⁶. Trzeci z Tyszkiewiczów kolekcjonerów to wspomniany już Konstanty, starszy brat Eustachego.

⁴ Rodowe kolekcje powstawały m.in. w majątkach Chreptowiczów, Sapiehów, Platerów, Prozorów i Pusłowskich. Istniały też kolekcje rozwinięte przez pojedynczych miłośników starożytności i kolekcjonerów jak zbiory Antoniego Zaleskiego, Romualda Śliźnia czy tworzone na Żmudzi zbiory Dionizego Paszkiewicza.

⁵ Por. J. Lipińska, *Michał Tyszkiewicz – kolekcjoner sztuki starożytnej*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1970, r. 14, s. 461–469; W. Dobrowolski, *Michał Tyszkiewicz – collectionneur d’oeuvres antiques*, [w:] *Warsaw Egyptological Studies I, Essays in honour of Prof. Dr. Jadwiga Lipińska*, red. J. Aksamit i in., Warszawa 1997, s. 162–163; M. Kazimierzczak, *Pamięć o „muzeum” archeologicznym Michała Tyszkiewicza w Rzymie*, [w:] *Muzeum a pamięć – forma, produkcja, miejsce*, red. T.F. de Rosset, E. Bednarz Doiczmanowa, A. Tołysz, Warszawa 2018.

⁶ Por. M.M. Blombergowa, *Zbiory, kolekcje, muzea tworzone przez Polaków w imperium rosyjskim (poza Królestwem) w XIX i na początku XX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1997, r. 42, nr 2, s. 87–104; N. Mizer-niuk-Rotkiewicz, *Muzeum Starożytności w Wilnie. Historia i rekonstrukcja zbiorów malarstwa i grafiki*, Warszawa–Toruń 2016.

Konstanty Benedykt Stanisław urodził się 5 lutego 1806 roku w Łohojsku (il. 5). Był synem Piusa Tyszkiewicza i Augusty Marii z Broel-Platerów, którzy przebudowali swoją łohojską rezydencję w stylu późnego klasycyzmu⁷. Konstanty początkowo kształcił się w domu pod okiem guwernera Gustawa Gusseka, później w Połocku w kolegium jezuickim, a po jego zamknięciu w Zabiałach w szkole dominikanów⁸. Od 1823 roku studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wileńskiego, który był miejscem rodzenia się nowych prądów umysłowych i patriotycznych. Po ukończeniu studiów, od 1828 roku pracował w Ministerstwie Skarbu w Warszawie, skąd w sprawach służbowych wyjeżdżał za granicę. Wkrótce usunął się z życia publicznego i poświęcił się badaniom archeologicznym oraz pasji krajoznawczej i kolekcjonerskiej, osiadając w Łohojsku. Tam zajął się także modernizacją rolnictwa i rozwojem przemysłu (założył fabrykę żelaznych narzędzi rolniczych, fabrykę wyrobów lnianych i bawełnianych, cukrownię oraz bank pożyczkowy „dla mieszczan i włościan”). W 1836 roku ożenił się z Pauliną Ciechanowiecką, z którą miał dwójkę dzieci, Oskara i Marię.

Wpływ na rozwój zainteresowań naukowych Tyszkiewicza miała jego matka, która zapoczątkowała rozwój łohojskiego księgozbioru oraz jego młodszy brat, Eustachy, badający okoliczne kurhany. Wkrótce także Konstanty zasłynął jako archeolog badający miejsca pochówków i dawne grodziska, z których „własnymi rękami (...) wydobywał prastare pamiątki tego życia, które badał i odgadywał”. W opinii Józefa Ignacego Kraszewskiego „był to wszakże nie dyletant bawiący się w stare cacka, ale uczony

⁷ Znajdujący się tam pierwotnie bogato wyposażony zamek Tyszkiewiczów został zniszczony w czasie potopu szwedzkiego w XVII w.

⁸ Z. Rydlewska, *Konstanty Tyszkiewicz i jego kontakty z Towarzystwem Naukowym Krakowskim*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2015, r. 60, s. 19.

badacz, szukający historii po mogiłach”, który „powolnie i mozolnie” ściągał do swej kolekcji zabytki „z cierpliwością nie tylko archeologa, ale miłośnika przeszłości”. Wypracował on własną metodę rozkopywania kurhanów (pionowo, na krzyż, dzięki czemu możliwe było najlepsze zorientowanie się o położeniu grobu), opublikował kilka prac z wynikami swych badań⁹. Artefakty z wykopalisk przekazywał do Muzeum Starożytności w Wilnie, a część pozostawił we własnym muzeum w specjalnie na ten cel przeznaczonych salach na parterze Łohojskiego pałacu. Był członkiem wielu towarzystw archeologicznych w Wilnie, Krakowie, Pradze, Paryżu, Londynie, Moskwie oraz American Oriental Society w Massachusetts i Société de Géographie w Paryżu¹⁰.

Zbiory w Łohojsku

Konstanty Tyszkiewicz rozwijał swoją kolekcję w sposób usystematyzowany i metodyczny, choć nie bez problemów, o czym pisał m.in. do swego stryjecznego brata Jana, również kolekcjonera i bibliofila:

Za powrotem do domu, odpocząwszy z podróży, obejrzawszy się około interesów i domu, przystąpiłem do zwykłego mnie obcowania z książkami, do szperania w dziejach świetnej przeszłości naszej. (...) Zbiory moje, któreś oglądał w Łohojsku, bardzo leni-

⁹ Do ważniejszych publikowanych prac K. Tyszkiewicza należą: *Pomniki rytownictwa krajowego. Oddział I. Odciski z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece łohojskiej Konstantego hrabi Tyszkiewicza* (1858), *Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej* (1859), *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej. Studium archeologiczne* (1868), *Wilija i jej brzegi* (1871).

¹⁰ J.I. Kraszewski, *Ś.P. Konstanty hr. Tyszkiewicz*, [w:] K. Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi*, Drezno 1871, s. X, XI.

wie się powiększają, do ich prędkiego rozszerzania trzeba wiele wolnego czasu i pieniędzy, a ja ani jednego ani drugiego nie mam, przypadkowa czasem okoliczność, albo nieprzewidziany jakiś podarek jak z nieba spadły numer zbioru pomnożą, lecz to rzadko bardzo rzadko się zdarza, ale za to, to, co nagromadziłem nabierać zaczyna sławy¹¹.

Niestety, nigdy nie sporządzono pełnego katalogu zbiorów, więc wiedza o tym, co się w nich znajdowało jest niekompletna.

Sposób prezentowania i rozmieszczenia łohojskiej kolekcji opisał dość szczegółowo Józef hr. Tyszkiewicz (1850–1905), autor *Tyszkiewiczianów*. Zgromadzone przez Konstantego za bytki „zapełniały dwie sale, jedną dużą, drugą małą. Prócz tego w Sali jadalnej mieściły się portrety rodzinne, których tam było kilkadziesiąt”¹². W tej galerii przodków znajdował się m.in. portret ojca Konstantego Piusa Tyszkiewicza pędzla Jana Damela¹³. W sali dużej mieściła się rodowa biblioteka z rzadkimi drukami polskimi oraz zbiór rysunków artystów związanych głównie z Wileńszczyzną (Franciszek Smuglewicz, Aleksander Orłowski, Jan Damał, Walenty Wańkiewicz, Artur Bartels oraz szkice uczniów Rustema z Uniwersytetu Wileńskiego, niewielki zbiór nowożytnych rysunków artystów szkół obcych oraz rysunki Bernarda Bellotta). W sali tej przechowywane były także autografy, zbiory graficzne i kartograficzne, „szafa z wykopaliskami Egipskimi” подарowana do muzeum łohojskiego przez Michała hr. Tyszkiewicza – kuzyna Konstantego, zbiory sfragistyczne i numizmatyczne, zbiory archiwalne, portrety m.in. autorstwa Jana Rustema i Jana

¹¹ Cytat za: L. Narkowicz, op. cit., s. 48, 49.

¹² J. Tyszkiewicz, op. cit., s. 80.

¹³ Joana Vitkutė zasugerowała, że być może była to kopia portretu Tyszkiewicza wykonana wedle znanego obrazu Jana Rustema. Por. J. Vitkutė, *Pijaus Tiškevičiaus portreto intriga*, „Krantai” 2019, nr 1, s. 17–21. Galeria przodków powstała zapewne pod koniec XVIII w.

Damela, zabytkowe przyrządy, „rzeczy Chińskie i Japońskie”, mundury i militaria oraz „różne witryny z rozmaitemi drobnymi rzeczami”. W sali małej znajdowały się obrazy Bartelsa wykonane na deskach, zabytki sztuki złotniczej, w tym „krzyż srebrny złożony (...) darowany przez Zygmunta Starego (...). Ordery, stare brzozy, starożytnie materye, pasy itd...”. Znalazł tu schronienie także **„zbiór blach rytowanych, obszerny, ciekawy, ale bez żadnej artystycznej wartości [pogrubienie – PPC]”**.

Ponadto Konstanty zbierał artefakty pochodzące z prowadzonych przez siebie wykopaliisk, ale także przedmioty rzemiosła artystycznego, wiązane często z polskimi monarchami, stanowiące „niegdyś bogactwo domowe, na lamusach i w skarbcach zrzucone, zapomniane”¹⁴.

Po klęsce Powstania Listopadowego i konfiskacie kolekcji publicznych (Uniwersytet Warszawski, Towarzystwo Przyjaciół Nauk) i prywatnych (Sapiehów z Dereczyna, gen. Ludwika Michała Paca i częściowo Czartoryskich) zintensyfikował się kult narodowych pamiątek przeszłości i rozwój tzw. ruchu starożytniczego¹⁵. Grzegorz Bąbiak zauważył, że „zainteresowanie przeszłością i zabytkami Litwy – w ogólnym pojęciu – stanowiło jawne przeciwstawienie się rusyfikacyjnej działalności generał-gubernatorów”¹⁶. Badanie korzeni ziem litewskich stało w opozycji do rosyjskiej tezy o „neutralności” ziem litewskich, co później miało się odbić na losach wileńskiego Muzeum Starożytności powołanego do życia za sprawą Eustachego hr. Tyszkiewicza (il. 6).

¹⁴ E. Tyszkiewicz, op. cit., s. 272.

¹⁵ Por. T.F. de Rosset, *Szkic o polskich kolekcjach artystycznych epoki zaborów*, [w:] *Miłośnictwo rzeczy. Studia z historii kolekcjonerstwa na ziemiach polskich w XIX wieku*, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Warszawa 2014, s. 30.

¹⁶ G.P. Bąbiak, *Od Puław do Rapperswilu. Polityczne aspekty kolekcjonerstwa polskiego w XIX wieku*, [w:] *Miłośnictwo rzeczy...*, op. cit., s. 56.

Kolekcja Konstantego hr. Tyszkiewicza była wyrazem przede wszystkim jego indywidualnych zainteresowań naukowych skoncentrowanych na przeszłości Litwy. Wyznaczył on sobie zadanie kustosza dziedzictwa przeszłości w sytuacji braku instytucji wolnego państwa, które byłyby do tego zobligowane. Podejście Tyszkiewicza do kolekcjonowania grafiki wyrosło w nurcie patriotyczno-romantycznym. Motywy, które nim kierowały wynikały z jednej strony z własnych pasji i zainteresowań, z drugiej były konsekwencją potrzeby ratowania dziedzictwa narodowego. Była to „konieczność – jak to ujęła Irena Jakimowicz w stosunku do innego współczesnego Tyszkiewiczowi kolekcjonera – powoływania zabytków przeszłości na świadków zagrożonego bytu narodowego”¹⁷.

Kolekcja matryc

Kolekcja matryc graficznych była więc efektem ratowania „okruszyn i łachmanów zeszlých czasów”¹⁸. Myśl ta była bliska wielu dziewiętnastowiecznym kolekcjonerom, pisarzom, działaczom patriotycznym. Apelowal o to m.in. Wincenty Pol, pisząc w 1839 roku: „potrzeba nam posiadać jak najzupełniejsze zbiory portretów, historycznych obrazów, rycin i cacek (...). Zbierzmy rozsypane po świecie ryciny i rysunki starożytności naszych, które po tekach artystów bez korzyści leżą”¹⁹. W swych działaniach, mających na celu wyszukanie „blach rytowniczych”, Tyszkiewicz

¹⁷ I. Jakimowicz, *Tomasz Zieliński. Kolekcjoner i mecenas*, Ossolineum 1973, s. 6.

¹⁸ M. Suchodolska, I. Jakimowicz, J. Jaworska, *Rysunki z kolekcji J.I. Kraszewskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie*, Warszawa 1961, s. 13.

¹⁹ W. Pol, *O malarstwie i żywiołach jego w kraju naszym*, [w:] *Z dziejów polskiej krytyki i teorii sztuki*, t. 1, *Myśl o sztuce w okresie romantyzmu*, oprac. E. Grabska, S. Morawski, Warszawa 1961, s. 37, 38.

upodabniał się do archeologa. Pisał, że „każda najuboższa u nas rodzina posiada jakąś walającą się rycinę, (...) jakiś zaniedbany kawał rytowanej blachy, stanowiący nieraz wielką rzadkość rytowniczą”²⁰. Zdawał sobie sprawę, że niewielu potrafiło docenić matryce oraz zrozumieć ich wartość. Wiele blach ulegało niszczeniu z powodu materiału – cennego metalu, z których były wykonane. Ratowanie matryc graficznych wpisywało się zatem w szeroki kontekst zachowania dla potomności pamiątek historycznych, zarówno monumentalnych murów obronnych z basztami, jak i drobiazgów dawnego życia codziennego czy świadectw artystycznej twórczości.

Płyty rytownicze zbierane przez Tyszkiewicza pochodziły głównie z terenów historycznej Litwy. Dzięki temu powstała kolekcja, która dokumentowała rozwój sztuki graficznej na tym obszarze dawnej Rzeczypospolitej. Tyszkiewicz zdawał sobie sprawę, że zbiór matryc, który zgromadził, może przyczynić się do rozwoju badań nad historią grafiki litewskiej i polskiej. Uznawał, że „rytownictwo krajowe nie miało dotąd swego historyka”²¹.

²⁰ K. Tyszkiewicz, *Pomniki...*, op. cit., s. 6.

²¹ Na prace o polskich i z Polską związanych rytownikach Juliana Kołaczekowskiego (*Słownik rytowników polskich tudzież obcych w Polsce zamieszkałych lub czasowo w niej przebywających od najdawniejszych do najnowszych czasów*, Lwów 1874) i Edwarda Rastawieckiego (*Słownik rytowników polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej pracujących*, Poznań 1886) trzeba było jeszcze poczekać. Napisane przez Jana Gwalberta Pawlikowskiego *Wiadomości o rytownikach krajowcach i cudzoziemcach u nas osiadłych* („Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego im. Ossolińskich” 1829, r. 2, z. 1, s. 118–138; idem, *Wiadomości o rytownikach krajowcach i cudzoziemcach u nas osiadłych*, „Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego im. Ossolińskich” 1829, r. 2, 1829, z. 2, s. 13–25, 142–144, 250–254) oraz Ambrożego Grabowskiego artykuły o rytownikach (*Przyczynek do wiadomości o Jeremiaszu Falcku*, „Biblioteka Warszawska” 1852, t. 4, s. 176; *Wit Stwoszcz jako rytownik*, „Biblioteka Warszawska” 1855, t. 1, s. 379; *Początek ikonografii naszej w opisie małego zbioru rycin i obrazków w odciskach z blach*

W korespondencji z Józefem Ignacym Kraszewskim opisywał swoje zbiory, koncentrując się przede wszystkim na posiadanych graficznych odbitkach i matrycach. Charakteryzował zbiór słowami: „Moje ryciny chodź ubogie (...) mają jednakże tę zaletę że się do rytownictwa wyłącznie litewskiego odnoszą”²². Swoją postawę kolekcjonera matryc motywował chęcią ratowania dziedzictwa kulturowego przed nieuchronnym zniszczeniem: „Do sztycharstwa litewskiego mam trochę materiału, posiadam bowiem немало blach rytowniczych naszych wyłącznie artystów. Zachowanie tych drogich szczątków krajowej sztuki mocno mnie zawsze obchodziło i dla tego z największym staraniem wydobywałem z klasztorów, z upadłych bibliotek z drukarni i to bądź pyłem zapomnienia pokryte, bądź co okropnie wspomnieć, na zniszczenie skazane kawałki miedzi”²³. Tyszkiewicz chętnie dzielił się z Kraszewskim informacjami o swoim zbiorze, opisując szczegółowo znajdujące się u niego odbitki, jak i charakteryzując samą kolekcję blach rytowniczych z nadzieją, że pisarz wykorzysta te informacje w opracowywanej przez niego *Ikonothece*. Opisał historię pozyskania

miedzianych..., „Biblioteka Warszawska” 1857, t. 1, s. 231; t. 2, s. 609; t. 3, s. 765; t. 4, s. 240; *Fryderyk John, rytownik polski i jego prace*, „Biblioteka Warszawska” 1858, t. 3, s. 624; *Początek ikonografii naszej, zamieszczonego w Bibliotece Warszawskiej na miesiąc styczeń i następne r. 1857*, „Biblioteka Warszawska” 1860, t. 4, s. 433) nie wyczerpywały tematu, szczególnie, że wymieniały zaledwie kilka nazwisk związanych z ośrodkiem wileńskim. Dla Tyszkiewicza właśnie ten obszar „rytownictwa litewskiego” wymagał kompleksowego zbadania. Obszerny, przygotowywany przez Kraszewskiego, słownik artystów obejmujący także rytowników, ukazał się niestety tylko w szątkowej formie, czego Tyszkiewicz nie mógł oczywiście przewidzieć. Por. J.I. Kraszewski, *Ikonotheka. Zbiór notat o sztuce i artystach w Polsce*, Wilno 1858. Słownik artystów kończy się na haśle: *Belling*.

²² *List Konstantego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Łohojsk, 24 maja 1847, *Korespondencja...*, k. 582.

²³ *List Konstantego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Łohojsk, 13 marca 1847, *Korespondencja...*, k. 574.

dwóch matryc górnej części *Tezy Kuropatnickiego* z portretem Jana III Sobieskiego: „były one własnością naszego króla Jana III, drogą spuścizny przez Sieniawskich zeszyły na dom Radziwiłłów Nieświeskich i były zachowane w tym to historycznym skarbcu z klejnotów i z pamiątek historycznych złożonym, które ks. Karol Radziwiłł ażeby Panie Kochanku Radziwiłłowie nigdy nie zginęli, w Nieświeżu utaił, a któregoś w 1812 r. generał rosyjski Tuczkw dopytywał i zrabował”²⁴. Charakteryzując swój zbiór, Tyszkiewicz wymienił m.in. dwie matryce związane z bitwą pod Żurawnem, dwustronnie rytowane drzewo genealogiczne Korsaków, matryce Mikołaja Czaplńskiego, Leona Tarasowicza, Franciszka Balcewicza (il. 7–10)

28 blach (...) księdza Maurycego; 17 sztuk blach większych z obrazkami św. 44 mniejszych podobnie obrazków ze żmudzkimi podpisami, wydania ks. kanonika Czerskiego. 3 blachy z obrazkami św. rylca Nowickiego. 1 blacha z krzyżem karawaką św. Tomasza rylca Żukowskiego. Powyższe blachy są bardzo miernie rznięte. 19 obrazków, czterech doktorów, czterech ewangelistów, ośm różnych świętych, obrazek zmartwychwstałego, ostatnia wieczerza i obraz sławy, rylca Podolińskiego robota bardzo dobra. 2 blachy rozmiaru większego, (...) 4 mniejsze, przedmioty święte rylca Perlego starego. 7 blach rylca Marcinkiewicza wyobrażające Matkę Boską. Kilkanaście blach z Łopacina Łopacińskiego sty. Mińskiego. Mam portreta starosty i żony jego, portret T. Kościuszki, dużo kalendarzów i geometrycznych figur, niemało i obrazków świętych. Na obrazkach tych obywatel sztycharz podpisywał się zwykle: w Szarkowszczyźnie Łopacińskiego Sty roboty dla swych Włościan robota amatorska, mierna. Rylca Saundersa wybornej roboty mam blachy b. przedstawiają one sceny do tysiąca

²⁴ Przesłuchania połączone z torturami prowadził generał Siergiej Tuczkw. Wśród skradzionych przez Rosjan zabytków i klejnotów radziwiłłowskich znalazły się także pamiątki po rodzinie Sobieskich. Matryc szczęśliwie nie udało się wówczas Rosjanom zrabować.

i jednej nocy. Blacha arkuszowa wyobrażająca Alegorię życia ludzkiego [Mizutowicza]. J. Chrzczonowicza blach rytych mam nie-mało mianowicie alfabetów dla głuchoniemych, formatu różnego rodzaju. Blach bądź z wizerunkami chorób ciała, bądź narzędzi medycznych rytych do dzieł niegdyś z wileńskiej b. akademii wychodzących. Mam jeszcze znaczną liczbę blach rytych, najczęściej treści świętej, lecz te są bez podpisu nie wiadomo zatem czyjego rylca. Między nimi ciekawsze są ryciny do elementarza dla dzieci litewskich z obrazkami różnemi po litewsku pisanemi, niemniej noty do pieśni gminnych litewskich²⁵.

W dalszej części Tyszkiewicz zarysował biogramy ważniejszych rytowników z jego zbioru.

Józef Ignacy Kraszewski pisząc o Tyszkiewiczzu, uznał jego zbiór matryc za „może jedyny i najrzadszy zbiór blach rytowanych krajowych, których liczbę wielką zgromadzić potrafił, cudem prawie. Blachy rytowane są jednym z przedmiotów może najtrudniejszych do zdobycia; przerabiano je na wszelkiego rodzaju naczynia, przekowywano i topiono”²⁶. Tyszkiewicz pozyskiwał je od osób prywatnych, ze zbiorów klasztornych w chwili ogłoszenia ich kasacji²⁷, z dawnych wileńskich drukarni i klasztorów – „dzisiaj każdy z klasztorów Wileńskich, jako i innych, istniejących jeszcze na Litwie, posiada mniej więcej bogate składy blach rytowanych bądź swoich śśw. Patronów, bądź wizerunków fundatorów i dobrodziejów klasztornych, które różnemi czasy rytowały się i gromadziły za kratą zakonną”²⁸. Otrzymywał je w darze lub robił okazyjne zakupy. Niekiedy ratował matryce przed zniszczeniem, jak to miało miejsce w przypadku dwóch górnych

²⁵ *List Konstantego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Łohojsk, 24 maja 1847, *Korespondencja...*, k. 580–582.

²⁶ J.I. Kraszewski, *Ś.P. Konstanty...*, s. X.

²⁷ Być może część blach pochodziła ze zlikwidowanego w 1834 r. i rozebranego w 1841 klasztoru bazylianów w Łohojsku.

²⁸ K. Tyszkiewicz, *Pomniki...*, op. cit., s. 10, 11.

fragmentów *Tezy Kuropatnickiego*²⁹ wywiezionych w 1812 roku przez Francuzów z zamku w Nieświeżu, które odkupił od żydowskich handlarzy³⁰. Chęć ratowania matryc graficznych mogła narodzić się także z obawy przed ich metodycznym niszczeniem, jak to działo się w połowie XIX wieku w Moskwie z nieortodoksyjnymi matrycami graficznymi, z których pozyskiwano odbitki³¹.

Tyszkiewicz zdawał sobie sprawę, że jest odosobniony w swej pasji zbieracza blach rytowniczych. Nie wiadomo czy przyświecała mu ambitna idea stworzenia wileńskiej kalkografii³². W historii polskiego kolekcjonerstwa można doszukać się niewielu analogii do działalności Tyszkiewicza³³. Trudno mówić o zbiorach matryc tworzonych dla własnych potrzeb przez grafików czy drukarzy jako inspiracji dla działania kolekcjonera. Bardziej przypomina to gromadzenie matryc przez Tytusa Działyńskiego, który zamawiał ryciny u współczesnych grafików do zilustrowania wydawanych przez siebie publikacji³⁴.

²⁹ R.T. Tomczak, *Graficzna teza akademicka Andrzeja Kuropatnickiego*, „Studia Źródłoznawcze” 2017, t. 55, s. 193–216.

³⁰ Niestety, dwie matryce służące do odbijania dolnej części kompozycji zostały przetopione. Por. R. Aftanazy, op. cit., s. 96.

³¹ Por. B. Dąb-Kalinowska, *Rosyjskie malarstwo religijne w XIX wieku*, „Atrium Quaestiones” 1986, r. 3, s. 103.

³² Wzorem dla Tyszkiewicza mogły być obszerne zbiory matryc gromadzone systemowo w Luwrze od końca XVIII w. (Chalcographie du Louvre) oraz w Rzymie (Calcografia Romana).

³³ Wiadomo m.in. o nieistniejącym dziś zbiorze matryc przechowywanym w Bibliotece Ordynacji Przędzieckich w Warszawie, w którym były płyty miedziorytnicze Jeremiasza Falcka, Daniela Chodowieckiego i rytowników litewskich, trudno jednak ustalić, który zbiór powstał wcześniej. Por. Z. Wdowiszewski, *Straty artystycznie i kulturalne zbiorów Przędzieckich w Warszawie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1958, r. 3, s. 396.

³⁴ W kolekcji matryc Tytusa Działyńskiego znalazły się 463 płyty metalowe i klocki drzeworytnicze wykonane przez polskich i obcych rytowników, które miały ilustrować wydawnictwa zrealizowane i planowane. Por. A. Chyczewska, *Kórnicki zbiór graficzny*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1979, z. 15, s. 15.

Łatwiejsze jest znalezienie źródeł pomysłu ponownego odbijania grafik z dawnych matryc. Wiek XIX obfitował w wydawnictwa ilustrowane, dokumentujące zabytki przeszłości, w połowie XIX wieku przekaz ikonograficzny zyskiwał znaczenie jako materiał źródłowy³⁵. Odbitki wykonane z dawnych matryc były najbliższe pierwotnym oryginałom, choć taki zabieg przyczyniał się do degradacji i tak wysłużonych już płyt.

Inspiracją dla stworzenia wydawnictwa z nowymi odbitkami wykonanymi ze zgromadzonych płyt było dla Tyszkiewicza, o czym sam wspominał, wydanie odbić z klocków drzeworytniczych uratowanych ze składów krakowskich drukarni, a które do wielkiego pożaru Krakowa przechowywane były na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pomysłodawcą ich nowego wydania był Józef Muczkowski, który napisał obszerny wstęp do publikacji³⁶. Być może Tyszkiewicz wiedział też o odbijaniu w 1851 roku z osiemnastowiecznych płyt miedziorytniczych portretów rodziny Żałuskich dla Józefa hr. Żałuskiego³⁷. Wiedział zapewne także o odbijaniu w Wilnie, prawdopodobnie u schyłku XVIII wieku, przez Józefa Perlego środkowej części dolnej bordiury *Dodecameronu* Romeyna de Hoogha z portretem (apoteozą) Jana III Sobieskiego³⁸ czy ok. 1820 roku przez Izydora Weissa dziewięciu matryc z nieukończonego cyklu

³⁵ Prekursorami tego podejścia byli we Francji Herni Bordier i Édouard Charton.

³⁶ J. Muczkowski, *Zbiór odcisków drzeworytów w różnych dziełach polskich w XVI i XVII wieku odbitych a teraz w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych*, Kraków 1849.

³⁷ Por. W. Kolak, *Zbiór ikonograficzny w tekach Ambrożego Grabowskiego*, „Archeion” 1966, r. 43, s. 154.

³⁸ Por. H. Widacka, *Lew Lechistanu*, Warszawa 2010, poz. 162, s. 370, poz. 126, s. 292. Płyty ukazujące bordiury (górną z napisem i dolną z wizerunkiem króla) miały być własnością Jana III Sobieskiego, a w XIX w. należeć do Konstantego hr. Tyszkiewicza. Pewne jest, że w kolekcji Tyszkiewicza znajdowała się jedna z matryc górnej bordiury z fragmentem napisu „III. POL &c. REG. DE INFI-DELIBUS” i girlandami (nr inw. 31373 MNW).

ilustrującego dzieje Polski, opartego na rysunkach Franciszka Smuglewicza powstałych przed 1791 rokiem³⁹. Z pewnością znał nowe wydanie dorobku graficznego Kajetana Wincentego Kielisińskiego wykonane po śmierci artysty z oryginalnych matryc z inicjatywy Jana Konstantego Żupańskiego w Poznaniu w 1853 roku⁴⁰. Ważnym impulsem do działań Konstantego mogło być zlecenie przez jego brata Eustachego na początku lat 40. XIX wieku wykonania 60 nowych odbitek wizerunków papieży z posiadanych przez niego płyt graficznych, powstałych zapewne w końcu XVIII wieku i rytowanych, jak się przyjmuje, przez Innocentego Nowickiego. Notatka Eustachego o nowych odbitkach została dołączona do portretu Benedykta XIII, ryciny, którą wraz z całym zespołem otrzymał Józef Ignacy Kraszewski⁴¹. Informacja ta jest

³⁹ Por. A. Grochala, *Cykl rycin i rysunków Franciszka Smuglewicza ilustrujący dzieje Polski*, [w:] *W kręgu wileńskiego klasycyzmu*, kat. wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie, grudzień 1999–styczeń 2000, Lietuvos Dailės Muziejus w Wilnie, marzec–wrzesień 2000, red. E. Charazińska, R. Bobrow, Warszawa 2000, s. 231–243. Cykl ten został po raz trzeci wydany w 1849–1850 roku w ramach serii III *Album Wileńskiego* przez Jana Kazimierza Wilczyńskiego.

⁴⁰ *Album W. Kielisińskiego nakładem J.K. Żupańskiego w Poznaniu*, Poznań 1853. Odbitki z płyt Kielisińskiego wykonał Marian Jaroczyński.

⁴¹ Na notatce dołączonej do odbitki o numerze inw. Gr.Pol.13482 MNW Eustachy hr. Tyszkiewicz zapisał: „Wizerunki | Sześciudziesiąt Papieżów | Rytowanych na miedzi | przez | Jednego z Zakonników | katolickich w Wilnie | wydał | Z własnego zbioru i ten exeplarz do biblio | teki domowej J.I. Kraszewskiego ofiarował | w 1842 roku ETyszkiewicz”. Por. E. Łomnicka-Żakowska, *Grafika polska XVIII wieku. Rytownicy polscy i w Polsce działający*, Warszawa 2008, s. 147, 148, 155. W zbiorach Biblioteki Narodowej zachowało się 39 matryc z wizerunkami papieży pochodzących z łohojskiej kolekcji. W literaturze opisywane są jako należące dawniej do Konstantego hr. Tyszkiewicza, lecz badaczom nie udało się ustalić okoliczności ich nabycia przez Edwarda Kraszińskiego do zbioru graficznego Biblioteki Ordynacji Kraszińskich. Por. M. Heydel, *Nowicki Innocenty*, SAP, t. 6, Warszawa 1998, s. 176; H. Widacka, *Grafika w kolekcji Kraszińskich*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2002,

ważna, ponieważ wskazuje, że Eustachy wcześniej niż Konstanty zlecał wykonanie odbitek z dawnych matryc i co istotne również je kolekcjonował⁴². Znalazło to także odbicie w korespondencji Kraszewskiego z Eustachym Tyszkiewiczem, dzięki której wiemy, że w 1846 roku posiadał już pokaźny zbiór matryc liczący „sto blach przeszło polskich”⁴³.

Już w roku 1849 roku Tyszkiewicz nosił się z zamiarem publikacji odbitek z matryc w ramach działalności Jana Kazimierza Wilczyńskiego, który rozpoczął wydawanie słynnego *Album de Wilna*. Kolekcjoner wspominał w liście do Kraszewskiego, że „blachy mają być wytłoczone kolejno i mają stanowić poszyta osobne proporcjonowane do formatu blach. Czekam co dzień P. Wilczyńskiego w Łohojsku dla przedsięwzięcia tej pracy.

nr 4 (163), s. 48; eadem, *Grafika z kolekcji Krasińskich w zbiorach Biblioteki Narodowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2004, r. 36, s. 129; K. Ajewski, *Zbiory artystyczne Biblioteki i Muzeum Ordynacji Krasińskich w Warszawie. Losy, ludzie, znaczenie*, Warszawa 2004, s. 218. W zbiorach MNW znajduje się natomiast pięć matryc, o nieodnotowanej proveniencji, z wizerunkami papieży wykonanymi przez Nowickiego, należącymi do tego samego cyklu. Za pomoc w kwerendzie dotyczącej matryc graficznych w zbiorach Biblioteki Narodowej uprzejmie dziękuję Pani Agacie Pietrzak, kierownik Zakładu Zbiorów Ikonograficznych.

⁴² Jako kolekcjoner matryc graficznych przez Kraszewskiego wymieniany był w 1858 r. Eustachy Tyszkiewicz, który miał mieć największą płytę Balcewicz ukazującą Świętego Kazimierza. Por. J.I. Kraszewski, *Ikonotheka. Zbiór notat o sztuce i artystach w Polsce*, Wilno 1858, s. 74. Odbitki wykonywane z inicjatywy Eustachego Tyszkiewicza przesyłane były Kraszewskiemu w celu uzupełnienia jego kolekcji oraz jako materiał badawczy. Działo się to także w późniejszym okresie, kiedy Tyszkiewicz przysyłał Kraszewskiemu odbitki drzeworytów z klocków znajdujących się w zbiorach wileńskiego muzeum, którym kierował.

⁴³ *List Eustachego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Borysów, 20 sierpnia 1847, k. 521. Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III: Listy z lat 1844–1862. t. 21, p Sy–T (Syrokomla–Tytz).

Arcypierwszy exemplarz każdego poszytu z uszanowaniem i prawdziwą przyjemnością Panu Dobr: złożyć w ofierze”⁴⁴. Zamiaru tego jednak nie udało się wówczas zrealizować. Dopiero kilka lat później, w celu realizacji swego planu wydawniczego, Konstanty Tyszkiewicz sprowadził do Łohojska prasę do druku wkłęsłego. W „Kronice Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” w sierpniu 1857 roku podano, że Tyszkiewicz „zamierza sprowadzić prassy (podobno za pośrednictwem Fajansa⁴⁵), i odbić ryciny, które będą tworzyć arcy-znakomity zbiór pomników sztuki ojczystej”⁴⁶. Powodem sprowadzenia pras graficznych była chęć „uniknięcia kłopotów” przy transporcie matryc lub innych nieprzewidzianych zdarzeń losowych. Dlatego, jak donosił „Dziennik Literacki”, „Tyszkiewicz wolał odżalować kosztu, i prasę rytowniczą oraz przysposobionego ku temu drukarza sprowadził do Łohojska”⁴⁷. Drukowanie części opisowej oraz skład odbył się w zasłużonej wileńskiej Drukarni Antoniego Marcinowskiego⁴⁸.

Zamierzonej publikacji przyświecały walory naukowe, nie artystyczne. Najważniejszy był potencjał informacyjny, które niosły ze sobą odbitki z dawnych matryc. Miały one stać się pomocą

⁴⁴ *List Konstantego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Łohojsk, 10 kwietnia 1849, k. 596. Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego. Seria III: Listy z lat 1844–1862, t. 21, p Sy–T (Syrokomla–Tytz).

⁴⁵ Maksymilian Fajans (1825–1890) był litografem, a także fotografem czynnym od 1853 r. w Warszawie.

⁴⁶ *Kroniki*, „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1857, r. 2, nr 225, s. 2.

⁴⁷ W. Korotyński, *Konstanty hr. Tyszkiewicz*, „Dziennik Literacki” 1868, r. 17, nr 42, s. 675.

⁴⁸ Jej twórcą był Antoni Marcinowski (1781–1855) drukarz i nakładca, absolwent Uniwersytetu Wileńskiego. W jego oficynie, czynnej od 1817 r., wydane zostały m.in. tzw. wileński *Słownik języka polskiego* Maurycego Orgelbranda oraz *Dzieje starożytne narodu litewskiego* Teodora Narbutta. Po śmierci właściciela do 1863 r. drukarnię prowadziła wdowa, Wincenta z Jankowskich Marcinowska (1790–1871).

naukową, dzięki której „pracujący nad historią sztuk pięknych w naszym kraju znajdą w niej materiał do swojej pracy”⁴⁹. Dla Tyszkiewicza była to kolejna możliwość włączenie się w ówczesny dyskurs naukowy, co podyktowane było także potrzebami osobistymi, nieskrywaną samotnością i potrzebą docenienia jego dokonań. Praca nad publikacją nowych odbitek przypadła także na okres, w którym Tyszkiewicz obawiał się kalectwa związanego ze stopniową utratą wzroku⁵⁰.

Tyszkiewicz podzielił publikację odbitek na dwie części: na oddział z blach mniejszych i oddział z blach większych. Oddział I odbijany był na kartach o wymiarach 22 x 17,5 cm, oddział II 61,5 x 84,5 cm. Publikacja zatytułowana *Pomniki rytownictwa krajowego* ukazała się w 1858 roku. Oddział I został odbity w „stukilkudziesięciu egzemplarzach”, drugi należy do rzadkości, a jego nakład mógł nie zostać w pełni dokończony⁵¹. W skład oddziału I weszły: wstęp Tyszkiewicza oraz 173 ryciny, odbite pojedynczo na osobnych kartach, poprzedzone spisem publikowanych rycin. Do niektórych egzemplarzy tego oddziału włączano także siedem odbitek z płyt, które nie zostały uwzględnione w poprzedzającym je spisie, są również egzemplarze ze zduplikowanymi kartami z tymi samymi odbitkami.

⁴⁹ K. Tyszkiewicz, *Pamiętki...*, op. cit., s. 13.

⁵⁰ „(...) bo w życiu naszym wiejskiem, w zakątku, gdzie mnie los skazał na mieszkanie, co do słowa sam jeden, bez porady, ani obcowania z innymi w przedmiotach naukowych – tulać się muszę po własnych domysłach i wysnuwać z siebie każdą myśl z największą niepewnością, czyli ona jest prawdziwą, nową i mającą interes; przytem zupełny upadek na wzroku, którego już od lat kilku coraz mocniej doświadczam – utrudnia we mnie możliwość pracowania, przypadło mnie to kalectwo wówczas właśnie, kiedy praca będąc żywiołem całego mego życia, miała pod starość, zbliżając się ku mnie, karmić mnie tą strawą moralną”. *Z Listu Konstantego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego, Łohojsk, 14 stycznia 1858, Korespondencja...*, k. 607.

⁵¹ W. Korotyński, op. cit., s. 675. Nowe odbitki z drugiego nakładu spotyka się częściej jako grafiki funkcjonujące samodzielnie.

Wydawnictwem Tyszkiewicz podzielił się niezwłocznie z Kraszewskim. W styczniu 1858 roku napisał:

Pierwszy zeszyt odcisków z blach znajdujących się w moim zbioru, przesłać Jaśnie Wielmożnemu Panu poczytuję sobie za najprzyjemniejszą dla mnie powinność. Nie próżna chęć popisu kierowała mną, kiedy tę pracę przedsiębrałem, lecz zdawało mi się, iż puszczając w obieg publiczny te pomniki rytownictwa krajowego uczynię przysługę dla nauki, składając z nich materiał do Ikonografii krajowej, boć jak mi się zdaje obowiązkiem jest każdego członka społeczności, aby wygadał i wypisał publicznie to wszystko, cokolwiek z wiadomości o kraju własnym, jego ludziach i bogactwach jego umysłowych w ciągu życia w miarę sił swoich uzbierał. Czy prawdziwym jest moje zdanie w tym przedmiocie i czyliem się wywiązał z ciężącego na mnie obowiązku – o tem zostawuję sąd Jaśnie Wielmożnemu Panu, jako wysokiemu znawcy rzeczy dotyczących się nauki i obowiązków człowieka względem kraju i współbraci⁵².

Ilustracje w oddziale I podzielone zostały na cztery części. W pierwszej znalazły się prace znanych rytowników ze środowiska wileńskiego, takich jak: Jan Onufry Piotrowski (czynny w Wilnie w latach 1754–1768, nry 1–7), Jan Nikodem Łopaciński (1747–1810, nry 8–15, il. 11), Franciszek Wacław Balcewicz (czynny w Wilnie ok. 1748–1760, nry 16–18, 47), Mikołaj Czapliński (czynny w Wilnie ok. 1710–1750, nr. 19, 20, 23, 24), Leon Tarasewicz (ok. 1650–ok. 1703, nr 21), Marcin Szymkiewicz (czynny pod koniec XVII w., nr 22), Jan Masielski (czynny w Wilnie ok. 1750–1800, nry 25, 48, 51), Józef Saunders (1773–1845, nry 26–28), Michał Podoliński (1783–1856, nry 29–32, il. 12, 13), karmelita o. Maurycy/Stanisław Pczycki vel Skrzycki (żyjący w Wilnie w latach ok. 1769–1844, nry 33–40), C.H. Nowicki (czynny w Wilnie

⁵² *List Konstantego Tyszkiewicza do Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Łohojsk, 14 stycznia 1858, *Korespondencja...*, k. 606.

ok. 1800–1825, nry 41–43), Michał Żukowski (1707–1770?, nr 45), monogramista T.Ł. (czynny w Wilnie ok. 1760–1800, nr 46), monogramista S.W. (czynny w Wilnie ok. 1750–1800, nr 49), nieznany rytownik Caim (?) czynny w Nieświeżu (nr 50), Stanisław Czerski (1777–1833, nry 52–98), Biks vel Beks, Byks (czynny ok. 1780–1820 w środowisku wileńskim, nry 99–103) oraz nieznany z imienia rytownik wiązany ze środowiskiem wileńskim (nr 44, il. 14).

W drugiej części oddziału I znalazły się „obrazki święte nieświadomych rytowników” (numery od 104 do 153), wśród których było także kilka odbitek sygnowanych lub takich, które udało się przyporządkować konkretnym grafikom. Rycinę nr 120 wykonał monogramista I.K., kompozycje nr 122 i 129 to prawdopodobnie praca Jan Masieskiego (Maszewskiego), nr 126 – Franciszka Waława Balcewicza, nr 143 i 144 wykonał John Alais (ok. 1778–ok. 1820), nry 148–151 – Jan Józef Filipowicz (ok. 1710–1766), rycinę nr 152 opracował Joseph Friedrich Rein (1720–1795), a rycina nr 153 sygnowana jest nazwiskiem Firens, należącym do paryskiej rodziny rytowników i wydawców.

W części trzeciej znajdują się „obrazki świętych wykonane przez rytowników zagranicznych” (nry 154–160), a w czwartej „ryciny rozmaite” (nry 161–173). Po nich, w zależności od egzemplarza, niekiedy następują niewymienione w spisie: dwa wizerunki św. Rozalii sygnowane LK, wizerunek św. Andrzeja Boboli rytowany w Rzymie w 1789 roku przez Gioacchino Filidonio oraz wizerunki świętych Bonawentury, Antoniego Padewskiego, Piotra z Alkantary i Rozalii.

W Gabinecie Rycin i Rysunków MNW zachowało się pięć zszytych egzemplarzy oddziału I *Pomników*. Jeden z nich zawiera 173 ryciny, trzy egzemplarze po 180, a jeden 181 odbitek⁵³. W muzeum

⁵³ W różnych polskich kolekcjach publicznych spotykane są te albumy w dwóch zasadniczych wariantach, po 173 i 180 odbitek. W MNW

znajdują się także kompletne i niekompletne, niezszyte egzemplarze, a także same arkusze drukowanego tekstu⁵⁴. W Gabinetcie Rycin i Rysunków Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie znajdują się dwa albumiki zatytułowane *Odbicie Świętych wizerunków | uświęconych czią całego polskiego | narodu, ze starożytnych sztychów | wykonanych na Litwie a znajdujących | się w zbiorze hrabiego Konstantego | Tyszkiewicza* (z kartami o wymiarach 16,2 x 10 cm), zawierające po 16 i 17 odbitek z matryc łohojskich, które wydane zostały w oddziale I *Pomników*⁵⁵.

Oddział II *Pomników*, jak głosiła informacja prasowa, zawierał odbitki „blach większych, zachowanych w Bibliotece Łohojskiej w formacie wielkich arkuszy”⁵⁶. Odbitki te były gotowe już w styczniu 1858 roku, o czym donosił w liście do Józefa Ignacego Kraszewskiego sam Tyszkiewicz⁵⁷. Być może część

są to nr inw.: Gr.Pol.17316/1-173 MNW; 26048/1-180 MNW; Gr.Pol.2571/1-180 MNW; Gr.Pol.16186/1-180 MNW; Gr.Pol.17315/1-181 MNW. Część egzemplarzy oznaczona została na stronie tytułowej prostokątną pieczętką o treści: „z BIBLIOTEKI | KONSTANTEGO | TYSZKIEWICZA.”

⁵⁴ Komplet odbitek luźnych Gr.Pol.18165/1-180 MNW. Egzemplarze niekompletne: Gr.Pol.18178/1-29 MNW; Gr.Pol.16188/1-49 MNW oraz 16 kompletów drukowanych kart bez odbitek graficznych.

⁵⁵ Nie wiadomo czy albumiki te powstały z inicjatywy Tyszkiewicza, czy też zostały wykonane wtórnie z luźnych odbitek. Za informację o albumach i zbiorze matryc z kolekcji Książąt Czartoryskich uprzejmie dziękuję Pani Barbarze König z Muzeum Książąt Czartoryskich.

⁵⁶ *Wilno*, „Czas. Dodatek Miesięczny” 1859, t. 16, r. 4, s. VIII.

⁵⁷ „Zeszyt drugi już jest odbitym; brakuje w nim objaśnienia rycin i wzmianki o rytownikach, którem się niezwłocznie zająć zamierzam; mniejszy on znacznie co do ilości rycin lubo w wielkim formacie zawierać będzie niektóre blachy, mające interes historyczny a zgoła publiczności dotąd nie znane, jak n.p. plany obozow Jana IIIo pod Żurawnem i o bitwy tamże stoczonej z Turkami, zdejmowane na miejscu przez niejakiego Roodego – Królewskiego Architekta, dużą rycinę choć zaledwo w połowie nam dochowaną, stanowiąca apoteozę tego króla, rytą w Padwi z powodu dysput Teologicznych i.t.d.”, *Korespondencja...*, k. 606.

z nich funkcjonowała także samodzielnie, poza zszytym albumem. W oddziale II rozpowszechnianym w 1859 roku⁵⁸ znalazło się 13 plansz z 18 odbitkami. Na planszy pierwszej odbity był wizerunek św. Kazimierza autorstwa Franciszka Wacława Balcewicza (il. 15)⁵⁹; na drugiej – *Angeli i Matko Miłosierdzia* sygnowane Mauritius (Maurycy/Stanisław Pczycki vel Skrzycki); na trzeciej – *Studia oczu i Przedstawienia ojców Kościoła* nieznanych rytowników; na czwartej – *Obraz cudowny Najświętszej Maryi Panny i Ukrzyżowanie* nieznanych rytowników; na piątej – *Łodź życia przedwieczne wyroki kieruią* Izydora Weissa i Tadeusza Mizutowicza; na szóstej – pierwszy fragment planu bitwy pod Żurawnem Isaaka Saala i Joannesa Roode; na siódmej – drugi fragment planu tejże bitwy; na ósmej – fragment tezy akademickiej Andrzeja Kazimierza Kuropatnickiego autorstwa Bartholomäusa Kiliana II według rysunku Martina Antona Lublińskiego (odbijany z dwóch matryc, il. 16–18); na dziewiątej – fragment bordiury z napisem do *Dodecameronu* – *Wyprawy na czambuły tatarskie w 1672* Romeyna de Hooghe; na dziesiątej – pierwszy fragment drzewa genealogicznego Korsaków Jana Korsakowicza; na jedenastej – drugi fragment tegoż drzewa; na dwunastej – *Alfabet obrazkowy dla głuchoniemych* Józefa Chrzczonowicza i osiem obrazków świętych nieznanego rytownika; na trzynastej odbite zostały narzędzia i przyrządy lekarskie autorstwa nieznanego rytownika.

Odbitki oddziału II znacznie rzadziej są spotykane w zbiorach publicznych. Zapewne obawy Tyszkiewicza wyrażone we wspomnianym wyżej liście do Kraszewskiego, że temat rycin może

⁵⁸ O wydaniu oddziału II donosiła ówczesna prasa. Porównaj: *Wiadomości literackie*, „Biblioteka Warszawska” 1859, t. 4, s. 254.

⁵⁹ Poza wizerunkiem św. Kazimierza, płytą *MATKO MIŁOSIERDZIA* oraz *Ukrzyżowaniem* matryce do pozostałych odbitek z oddziału II znajdują się w kolekcji MNW.

zostać nieprzychylnie odebrany przez cenzurę spowodowały, że wydawnictwo to nie było swobodnie rozprowadzane, a nieliczne zszyte odbitki trafiały do wybranych miłośników i badaczy grafiki⁶⁰. Znane są dwa egzemplarze przechowywane w kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie oraz jeden w Muzeum Narodowym w Poznaniu. Noszą one tytuł *Pomniki rytownictwa krajowego, odciski z blach większych, znajdujących się w Bibliotece Łohojskiej Konstantego hr. Tyszkiewicza, odbite nakładem właściciela*, Łohoysk 1858. Jeden z dwóch egzemplarzy znajdujących się w Krakowie pochodzi z dawnych zbiorów Biblioteki Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, któremu podarował go sam nakładca⁶¹. Potwierdza to napis znajdujący się na pierwszej karcie albumu: „Zeszyt ten odcisków blach większych zbioru Łohojskiego, jako | pomnik Rytownictwa Krajowego składa w ofierze do Bi- | blioteki Towarzystwa Naukowego Krakowskiego wydawca | Łohoysk 1858 r. Grudnia 10 d. | KTyszkiewicz”⁶².

Drugi egzemplarz z krakowskiego muzeum pochodzi z kolekcji Ambrożego Grabowskiego, o czym także zaświadcza stosowna dedykacja Tyszkiewicza zapisana na pierwszej karcie wydawnictwa: „Czcigodnemu i tyle zasłużonemu w piśmiennictwie naszym P. Ambro | żemu Grabowskiemu do bogatych kolekcji Jego ten

⁶⁰ „(...) dzisiaj nie wiem jeszcze jak się Cenzura Wileńska względem ich przepuszczenia zdeterminuje, lecz tak mam chęć żywą pokomunikowania tych rycin Jaśnie Wielmożnemu Panu, iż zdaje mi się, że nie doczekawszy urzędowego upoważnienia, w rodzaju kontrabandy takowe wyłącznie Jemu prześlę”, *Korespondencja...*, k. 607.

⁶¹ Z. Rydlewska, *Konstanty Tyszkiewicz i jego kontakty z Towarzystwem Naukowym Krakowskim*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2015, r. 60, s. 24.

⁶² Nr inw. MNK III-ryc.58634/1-13, pochodzenie nieodnotowane. Za szczegółowe informacje dotyczące albumów oraz zapis treści znajdujących się na nich inskrypcji dziękuję Pani Katarzynie Podniesińskiej, kierownik Gabinetu Grafiki i Rysunku Muzeum Narodowego w Krakowie.

zeszyt stanowią- | cy dalszy ciąg Pomników Rytownictwa Krajowego przy wyrażeniu głę | bokiego szacunku ofiaruję | Łohojsk 1859 Lutego 10 d. | KTyszkiewicz”⁶³.

W Muzeum Narodowym w Poznaniu znajduje się egzemplarz podarowany Edwardowi Rastawieckiemu. Nosi na sobie dedykację z tego samego dnia, co dedykacja dla Grabowskiego. Posiada te same plansze i układ jak w albumach krakowskich. Na pierwszej karcie, z wizerunkiem św. Kazimierza, Tyszkiewicz zapisał: „Jaśnie Wielmożnemu Edwardowi baronowi Rastawieckiemu, jako miło- | śnikowi i znawcy rzeczy krajowych do zbiorów Jego ten zeszyt odcisków | z blach większych, znajdujących się w mojej bibliotece, jako ciąg dalszy | Pomników Rytownictwa Krajowego, przy wyrażeniu mego szacunku | ofiaruję | KTyszkiewicz | Łohojsk. 1859 r. Lutego 10 d”⁶⁴.

Najwcześniejsza dedykacja widnieje na karcie z odbitką ukazującą wizerunek św. Kazimierza na tle Wilna rylca Balcewicza, znajdującej się w Lietuvos nacionalinis muziejus. Brzmi ona: „Odciski z blach większych znajdujących się | w Bibliotece Łohojskiej, ofiaruje | do zbioru Rycin Muzeum Wileńskiego | KTyszkiewicz | Łohojsk | 1858 Ro. Kwietnia | 29 dnia”⁶⁵. Plansza ta pierwotnie rozpoczynała album podarowany przez Tyszkiewicza do zbiorów Muzeum Starożytności w Wilnie.

⁶³ Album z kolekcji Ambrożego Grabowskiego, nr inw. MNK III-ryc.58635/1-13.

⁶⁴ Egzemplarz z dawnej kolekcji Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, nr inw. MNP TPN 4788, MNP TPN 4789, MNP TPN 4790, MNP TPN 4791, MNP TPN 4792, MNP TPN 4793/1, MNP TPN 4793/2, MNP TPN 4794/1, MNP TPN 4794/2, MNP TPN 4795, MNP TPN 4796, MNP TPN 4797, MNP TPN 4798. Za szczegółowe informacje na jego temat i treść dedykacji dziękuję Pani Katarzynie Gieszczyńskiej-Nowackiej z Gabinetu Rycin Muzeum Narodowego w Poznaniu.

⁶⁵ Lietuvos nacionalinis muziejus w Wilnie, nr inw. 9178. Por. ilustracja 122 w: N. Mizerniuk-Rotkiewicz, *Muzeum Starożytności w Wilnie...*, op. cit., s. 237, 239.

Powyższe dedykacje i data listu do Kraszewskiego przeczą informacji podanej przez Karola Estreichera, jakoby druga część albumu została wydana już po śmierci Tyszkiewicza przez jego żonę. Tę błędną informację powtórzył Józef Tyszkiewicz w 1903 roku⁶⁶. Oddział II został zapewne wydany w mniejszym nakładzie – na poły amatorsko, o czym informuje autor *Tyszkiewiczianów*: „tego drugiego tomu znam tylko jeden egzemplarz jakoby próbny?”. Niektóre plansze z oddziału II funkcjonują w zbiorach jako odbitki samodzielne, co może świadczyć o rozdzieleniu odbitek i rozproszeniu ich w kolekcjach. Przykładem może tu być górna część graficznej *Tezy Kuropatnickiego* z wyobrażeniem Jana III Sobieskiego i królewicza Jakuba⁶⁷.

Pomniki rytownictwa krajowego są pomocne w ustaleniu liczby płyt rytowniczych znajdujących się w kolekcji Konstantego hr. Tyszkiewicza, ale nie stanowią ich pełnego katalogu. Tyszkiewicz miał także matryce, z których nie wykonywano odbitek, niektóre znane są jedynie ze wzmianek⁶⁸. W 1847 roku w jego zbiorze graficznym, obok zespołu rycin polskich i francuskich litografii, było „220 blach rytowanych; wszystkie rytownictwa litewskiego,

⁶⁶ K. Estreicher, *Bibliografia XIX wieku*, t. 4 (R–U), Kraków 1878, s. 587; J. Tyszkiewicz, op. cit., s. 36.

⁶⁷ W Gabinecie Rycin i Rysunków MNW znajdują się dwie XIX-wieczne odbitki z ocalałych matryc: nr inw. Gr.Pol.10034/1-2 MNW z dawnej kolekcji Józefa Ignacego Kraszewskiego i nr inw. 662729/1-2 MNW z kolekcji Dominika Witke-Jeżewskiego. Por. A. Grochala, *Graficzne tezy filozoficzne w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. Studenci i protektorzy, rysownicy i rytownicy, forma i treść – krótki przegląd zagadnień*, [w:] *Initium sapientiae humilitas. Studia ofiarowane Profesorowi Jakobowi Pokorze z okazji 70. urodzin*, red. M.M. Olszewska, A. Skrodzka, Warszawa 2015, s. 257.

⁶⁸ Przykładem może być matryca nazwana w „Kronice Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1857, nr 225 jako wyobrażenie „Jana IIIgo pod Wiedniem”, która równie dobrze mogła być pomyłona z dwiema górnymi matrycami *Tezy Kuropatnickiego*, którą posiadał Tyszkiewicz.

od końca 17-go wieku do naszych czasów doprowadzone”⁶⁹. We wstępie do oddziału I *Pomników* kolekcjoner wspomniał, że matryc miał już „kilkaset”⁷⁰. W obu oddziałach znalazło się najwyżej 198 odbitek (180 w oddziale I i 18 w oddziale II). Liczba odbitek nie jest równa liczbie matryc, ponieważ 18 z zachowanych w MNW płyt rytowanych jest obustronnie, z nich osiem odbitych zostało z obu stron⁷¹. W obu tomach nie ma odbitek z 18 matryc z kolekcji łohojskiej, które przechowywane są obecnie w MNW⁷². Natomiast w kolekcji muzealnej nie ma płyt, z których odbito 45 rycin do oddziału I i trzy do oddziału II⁷³. Matryce z kolekcji

⁶⁹ E. Tyszkiewicz, op. cit., s. 273. Informacja o łohojskim zbiorze rycin i 220 blachach rytowniczych została powtórzona w 1889 r., por. W. Sułkowski, *Karta z dziejów kościoła katolickiego w Rosyi. Biskupstwo Mińskie*, Kraków 1889, s. 129.

⁷⁰ K. Tyszkiewicz, *Pomniki...*, op. cit., s. 11.

⁷¹ Z obustronnych matryc odbijane były następujące pozycje: 10 i 11; 18 i 20; 29 i 30; 45 i 51; 49 i 108; 112 i 127; 123 i 132 oraz 150 i 151.

⁷² Są to: klasycyzujące tonda z napisami nieznanego rytownika; dwie płyty z klasycyzującymi prostokątnymi ramkami; trzy płyty z klasycyzującymi owalnymi ramkami; klasycyzująca ramka z napisem „The Genuine | Court Plaster| London”; klasycyzująca ramka z napisem „I.L.W. |The Genuine | Court Plaster| London”; Ekslibris własny Jana Nikodema Łopacińskiego; strona tytułowa „Kilka | Ballad | i | Powieści; tablica I i II traktatu o kolorach Łopacińskiego; fragment kalendarza nieznanego rytownika; dwie płyty z ornamentami kwiatowymi; płyta z abecadłem łacińskim, rosyjskim i cyframi; płyta z abecadłem oraz dwuwierszem „Ubezpieczono w niewinności swoi Prawdziwa cnota krytyk się nie boi” oraz *Patent Mińskiej Guberni w sprawie nadania szlachectwa* szychowana przez Józefa Perlego.

⁷³ Z oddziału I są to poz.: 1–5; 7, 11, 14, 32, 42, 44, 46, 53, 57–59, 68–70, 73, 77–80, 85–87, 89, 107, 123, 125, 130, 138, 161, 164, 170–180. Z oddziału II brak tablicy pierwszej z wizerunkiem św. Kazimierza rylca F.W. Balcewicza. Należy dodać, że z niewiadomych przyczyn 14 matryc podarowanych do TOnZP nigdy do MNW nie trafiło, a ich los jest nieznan. Były to płyty wpisane na numery Inwentarza zbiorów muzealnych TOnZP od numeru 361 do 374. Dzięki opisom

łohojskiej znajdujące się w Muzeum Narodowym są w dobrym stanie zachowania, często z zabezpieczonym odwróciem (jeśli nie występuje na nim graficzna kompozycja).

Liczbę wszystkich matryc znajdujących się dawniej w kolekcji Konstantego hr. Tyszkiewicza trudno ustalić także z tego powodu, że ich zbieraniem zajmował się również jego młodszy brat Eustachy⁷⁴. Był on inicjatorem i organizatorem Muzeum Starożytności i Komisji Archeologicznej Wileńskiej (1855–1865), które urządzone zostało w gmachu dawnego Uniwersytetu (il. 19). Jego prywatne zbiory posłużyły za podwaliny kolekcji Muzeum Starożytności⁷⁵. Stał on na czele Muzeum i Komisji, a Konstanty był członkiem rzeczywistym oraz jednym z wielu darczyńców muzeum⁷⁶. W zbiorach wileńskiego muzeum obok biblioteki, kolekcji numizmatycznej, zbioru portretów, archiwaliów, pamiątek „godnych uwagi”, zbiorów archeologicznych znalazła się także „kollekcya sztychów, litografij, kart geograficznych, atlasów, **miedzianych rytowanych blach** [pogrubienie – PPC], w liczbie z górą 1000 exemplarzy”⁷⁷. Matryc w zbiorach

wrytowane na nich kompozycje możliwe są do zidentyfikowania. Odbijano z nich pozycje z oddziału I o numerach: 53, 57–59, 68, 70, 73, 77–80, 85–87.

⁷⁴ „Do roku 1855 hr. Tyszkiewicz, posiadał już znaczny zbiór 18 letnią nieustanną pracą, łożeniem wielkich kosztów i usilną dążnością w jedno zgromadzony i składający się z wykopalisk, monet i medalów, mnóstwa rycin, mapp, **blach rytowanych** [pogrubienie – PPC], portretów, biustów, rzeczy pamiątkowych, autografów, rękopisów i biblioteki”. Zbiory gromadzone były w Wilnie na Antokolu, a później przeniesione do Muzeum Starożytności. Por. A.H. Kirkor, *Muzeum starożytności w Wilnie*, Wilno [1856], s. 227.

⁷⁵ G. Karczmarz, M.F. Chartanowicz, *Komisje archeograficzne i archeologiczne wileńskie w latach 1842–1915*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1988, r. 33, nr 4, s. 961–963. Oprócz zbiorów Eustachego Tyszkiewicza muzeum zasiliły m.in. kolekcje Adama Honorego Kirkora, Adama Platera i Konstantego Tyzenhauza.

⁷⁶ *Pamiętnik Kommissji Archeologicznej Wileńskiej*, cz. 1, Wilno 1856, s. 57, 59.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 6, 10.

muzeum w 1862 roku doliczono się 167⁷⁸. Opiekę nad tym zespołem sprawować miał, będący w bliskich kontaktach z Eustachym i Konstantym, członek-współpracownik Komisji Archeologicznej, Jan Kazimierz Wilczyński – wydawca cenionego powszechnie, a wydawanego w Paryżu *Album de Wilna*⁷⁹. Warto zaznaczyć, że Wilczyński został też wydawcą deficytowego dla niego, a odbijanego także w paryskich zakładach albumu *Muzeum Archeologiczne w Wilnie*, prezentującego zabytki zgromadzone w utworzonym przez Tyszkiewicza muzeum⁸⁰.

⁷⁸ Zbiór matryc istniał w strukturze Muzeum od samego początku i nieznacznie się powiększał. W latach 1858–1860 miało być 161 matryc (N. Mizerniuk, *К истории Виленского Музея древностей*, [w:] *Славянский альманах 2003*, Moskwa 2004, s. 158; N. Mizerniuk-Rotkiewicz, *Muzeum Starożytności w Wilnie...*, op. cit., s. 35). W roku 1862 zespół matryc został wzbogacony darem Stefana Ciecierskiego, który podarował „trzy blachy z drukarni Supraślskiej, w tych jedna z dzieła »Janina« z wizerunkiem chorągwi Mahometa” (M.K., *Przegląd miejscowy. Wilno*, „Kuryer Wileński” 1862, nr 101, s. 812). Wspomniana matryca wykonana była zapewne do pierwszego, poznańskiego, wydania z 1739 r., które ilustrowane było miedziorytami, dzieła J.K. Rubinkowskiego, *Janina Zwycięskich Tryumfów, dziełami Y Heroicznym Męstwem Jana III. Krola Polskiego....* Jedno z kolejnych wydań drukowano w Supraślu w 1754, ilustrując je drzeworytami. W chwili przekształcania Muzeum w instytucję rosyjską, w 1865 r., w spisach figurowało 161 matryc.

⁷⁹ J. Jaworska, *Album Wileńskie i jego wydawca Jan Kazimierz Wilczyński w świetle korespondencji z Konstantym Świdzińskim*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1972, r. 16, s. 298. Wilczyński zajmował się także zbieraniem historycznych płyt graficznych na potrzeby ich powtórnego użycia w *Album de Wilna*. Pozyskał matryce Michała Podolińskiego i Józefa Chrzczonowicza, które po poprawieniu w Paryżu przez Antoniego Oleszczyńskiego zostały włączone do Albumu. Por. J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 2, Kraków 1899–1900, s. 759, 760; J. Jaworska, *Album Wileńskie w zbiorach graficznych Muzeum Narodowego w Warszawie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1976, r. 20, s. 326, 336, poz. 148, 162, 164.

⁸⁰ *Muzeum Archeologiczne w Wilnie (Musée Archéologique à Wilno)*, Paryż 1858–1862. Por. P.P. Czyż, „*Muzeum Archeologiczne w Wilnie*” – wydawnic-

Po upadku Powstania Styczniowego zbiory Muzeum Starożytności i Komisji Archeologicznej Wileńskiej, po przejęciu ich przez władze rosyjskie, zostały w roku 1866 częściowo wywiezione do Moskwy do Muzeum Rumiancewskiego⁸¹. Tam znalazł się także fragment zbioru matryc graficznych, które wzmiankowane zostały w 1906 roku w katalogu moskiewskiego muzeum⁸². Informuje o tym Natalia Mizerniuk-Rotkiewicz, wymieniając matryce z wizerunkami świętych (Matka Boska Ostrobramska, wizerunki świętych Kazimierza, Antoniego, Józefa i Barbary). Autorka

two albumowe Jana Kazimierza Wilczyńskiego w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. Artykuł opublikowany w 2020 roku w Cyfrowym MNW: <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/artykuly/264> [dostęp: 24.11.2023].

⁸¹ M. Brensztejn, *Zbiór Rycin i Nut Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, „Ateneum Wileńskie” 1932*, r. 8, s. 1. W znajdujących się w przechowywanych w Lietuvos valstybės istorijos archyvas spisach zabytków wywiezionych z Wilna do Moskwy (sygn. LVIA, 378-BS-1865-1688) na karcie 115 znajduje się wykaz miedzianych rytowanych matryc sporządzony w 1868 r. wyszczególniający 32 płyty graficzne wraz z wymiarami podanymi w werszkach. Wykaz otwierała największa płyta o wymiarach ok. 60 na 50 cm był to *Wizerunek Matki Boskiej* (poz. 1), *Katolicki święty z Dzieciątkiem Jezus* (2), *Matka Boska Ostrobramska* (3, 4, 6, 25, 29, 32), *Wyobrażenie Ukrzyżowanego* (5), *Matka Boska* (7, 8, 10, 12), *Święta Rodzina* (9), *Zbawiciel* (11), *Św. Józef i Matka Boska* (13), *Św. Józef* (14, 31), *Św. Antonii Padewski* (15, 28), *Matka Boska Częstochowska* (16), *Wyobrażenie świętego?* (17, 18, 22), *Złożenie do grobu* (19), *Św. Franciszek* (20), *Męczennica Barbara* (21, 26), *Św. Ignacy Loyola* (23), *Św. Michał Archanioł* (24), *Św. Apolinary* (27) i *Przedstawienie Dziewicy Marii* (30). Najmniejsze matryce miały po kilka centymetrów wysokości. Za pomoc w znalezieniu tych archiwaliów składam podziękowania Pani prof. Irenie Vaišvilaitė z Uniwersytetu Wileńskiego. Za pomoc w rozczytaniu rosyjskiego rękopisu dziękuję Pani kustosz Annie Grochali z Muzeum Narodowego w Warszawie.

⁸² *Московский Публичный и Румянцевский Музей. Каталог Отделения Древностей. д) Коллекция Виленского Музея*, Moskwa 1906, s. 107–124. Na stronie 113 znajduje się lakoniczna wzmianka (2610–2646. *Клише – деревянные и мѣдныя и типографскія доски*). Dotarcie do rzadkiego druku zawdzięczam Pani prof. Marii Kałamajskiej-Saeed z Instytutu Sztuki PAN.

wysuwa przypuszczenie, że płyty te należały do brata Eustache-go, Konstantego, czyli, że miała to być *de facto* jedna i ta sama kolekcja matryc Konstantego hr. Tyszkiewicza, a nie formalne zbiory Muzeum Starożytności⁸³. Trudno jednak definitywnie rozstrzygnąć jak wyglądał zbiór matryc Eustachego i czy rzeczywiście nie został połączony z kolekcją brata. Wiadomo, że Eustachy Tyszkiewicz wymieniany był także jako kolekcjoner „blach rytowanych”, które miał gromadzić obok innych zabytków w swej siedzibie na Antokolu i w wynajmowanych w Wilnie domach⁸⁴.

O wywiezieniu do Rosji części zbiorów wileńskiego muzeum przesądził charakter zmian przeprowadzanych przez specjalną rosyjską komisję pod przewodnictwem Arkadija Stołypina, której celem było pominięcie lub zneutralizowanie eksponowania związków Litwy z polską historią i wyłączenie z kolekcji przedmiotów noszących polski charakter⁸⁵. Temu też służyła zmiana ekspozycji muzealnej, mająca „odnacionalizować” narrację i nadać jej rosyjską perspektywę badawczą, co odczytać można, jako realizację

⁸³ N. Mizerniuk-Rotkiewicz, *Materiały do historii Muzeum Starożytności w Wilnie z Archiwum Rosyjskiej Biblioteki Państwowej w Moskwie*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2010, s. 35. Aktualnie, po reorganizacji Muzeum Rumiancewskiego, nie znane jest miejsce przechowywania matryc.

⁸⁴ A.H. Kirkor, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno 1856, s. 227; S. Kunasiewicz, *Eustachy hr. Tyszkiewicz. Wspomnienie pośmiertne*, Lwów 1874, s. 34.

⁸⁵ Perspektywa zarekwirowania zbiorów muzeum przez władze carskie leżała u podstaw wydania pozytywnej opinii dla cara przez kuratora okręgu naukowego generała-gubernatora wileńskiego Iliję Gawriłowicza Bibikowa. Por. M.M. Blombergowa, *W sprawie towarzystw naukowych działających w Wilnie w XIX i początku XX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1992, r. 37, nr 1, s. 70.

państwowych interesów Rosji⁸⁶. Jednym z zarzutów stawianych Eustachemu hr. Tyszkiewiczowi był brak właściwego zinventaryzowania zbiorów, ponieważ zostały one jedynie ogólnikowo spisane z podaniem stanu liczebnego. Po zmianach w układzie ekspozycji i odrzuceniu przez Rosjan argumentów Tyszkiewicza, że zbiory i ekspozycja ukazują także litewsko-ruskie związki, hrabia postanowił odejść z powołanej przez Rosjan komisji, a także z przekształconego na rosyjską modłę muzeum⁸⁷. Wedle informacji podanych przez Tyszkiewicza w początkach 1866 roku do Rosji wywieziono 67 063 obiekty muzealne mające polskie, ale nie tylko, konotacje. Wchodziły one w zespoły, takie jak zbiór archeologiczny, mineralogiczny, zoologiczny, botaniczny, etnograficzny, stratygraficzny, numizmatyczny, dzieł sztuki (malarzkie i rzeźbione portrety, zbiory graficzne) oraz archiwalia i księgozbiór⁸⁸.

Jeśli przyjąć, że kolekcja matryc, która znajdowała się w wileńskim muzeum była częścią kolekcji Konstantego hr. Tyszkiewicza, to jej obecność w zbiorach MNW wskazuje, że większość łohojskich płyt graficznych szczęśliwie nie opuściła w XIX wieku Litwy i pozostała w rodzinnej rezydencji Tyszkiewiczów.

⁸⁶ Z ekspozycji zniknęły wizerunki, dzieła i pamiątki po polskich poetach, malarzach, profesorach Uniwersytetu Wileńskiego. Zastąpiły je wizerunki prawosławnych biskupów i przedstawicieli rodów litewskich. Przygnębiającą atmosferę nagonki na muzeum i ich kustoszy przedstawiła Henryka Ilgiewicz w publikacji *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń 2005, s. 136–143.

⁸⁷ Рог. А.Э. Котов, «В крепких руках правительства»: письма И. П. Корнилова и А. Д. Столыпина о преобразовании Виленского музея древностей, „Вопросы музеологии” 2019, т. 10, nr 2, s. 263–282; *Дневник заседаний Комиссии для разбора и приведения в известность и надлежащий порядок предметов, находящихся в Виленском Музее древностей*, Wilno 1865

⁸⁸ E. Tyszkiewicz, *Archeologia na Litwie*, „Rocznik dla Archeologów, Numizmatów i Bibliografów Polskich 1871” 1874, s. 12.

Losy kolekcji po śmierci Konstantego Tyszkiewicza

Po 13 lipca 1868 roku, kiedy zmarł Konstanty hr. Tyszkiewicz, opiekę nad zbiorami łohojskimi przejął jego syn Oskar (1837–1897), który nie odziedziczył po ojcu pasji kolekcjonerskiej. Nie interesował się i nie dbał o oddziedziczoną spuściznę muzealną. Autor *Tyszkiewiczianów* wspominał, że gospodarz „otwierał sale muzealne zwykle pozamykane i nigdy nie ogrzewane że tam było zawsze jak w lodowni. Że zaś sam towarzyszył zwiedzającym gościom, trudno było przeciągać oględziny, które zazwyczaj bardzo krótko trwały”. Wedle tej relacji zbiory archeologiczne miały zostać częściowo rozproszone krótko przed śmiercią hrabiego Oskara „w sposób zagadkowy, tem więcej pożałowania godny”⁸⁹. Zasadnicza część kolekcji, łącznie z matrycami, musiała jednak pozostać w pałacu, gdyż w 1907 roku udostępnił ją publiczności wnuk Konstantego Józef hr. Tyszkiewicz (1869–1912)⁹⁰, ożeniony w 1905 roku z Krystyną Marią Brandtówną, córką malarza Józefa Brandta. Władysław Wankie, informując na łamach tygodnika

⁸⁹ O stracie części zbiorów archeologicznych informował też przewodnik z początku XX w., który jako winowajcę wskazywał „pseudo-archeologa” Henryka Fotera. Por. N. Rouba, *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wilno [b.d.], s. 113. Jednak znaczna część zbiorów pozostała własnością rodziny. Została potem częściowo nabyta przez Michała hr. Tyszkiewicza, a częściowo przez kolekcjonera litewskiego Juozasa Stankevičiusa. Por. G.P. Bąbiak, *Sobie, ojczyźnie czy potomności...*, op. cit., s. 417, 566. Część zabytków starożytnych trafiła także, jako dar Józefa hr. Tyszkiewicza, do utworzonego w Wilnie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki. Por. A. Niwiński, *Egipt zapomniany, czyli Michała hr. Tyszkiewicz Dziennik podróży do Egiptu i Nubii (1861–1862)*, Warszawa 1994, s. 15.

⁹⁰ W literaturze często podawany jest błędny rok śmierci 1914 lub 1913, Józef hr. Tyszkiewicz zmarł 9 października 1912 r. w Monachium. Spoczął w następnym roku w grobie rodzinnym w Łohojsku.

„Świat” o dostępie do łohojskich zbiorów, zauważył, że „kolekcja łohojska mieści w sobie prawie wszystko to, co służyć mogło do poznania historii kultury i obyczaju kraju”⁹¹. O znajdujących się w pałacu zbiorach, w tym matrycach, donosił w 1907 roku „Lechita”, podając, że udostępnione publiczności i badaczom wejść do skład wileńskiego muzeum⁹². Józef Tyszkiewicz wszedł nawet do Komitetu nowo powstałego Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie, lecz wkrótce z nieznanych powodów, wraz z Wandalinem Szukiewiczem, zrezygnował z członkostwa, które wiązało się z wpłatą wysokiego wpisowego oraz zapewne z przekazaniem zbiorów do Wilna. Matryce graficzne wraz z wybranymi zabytkami i książkami z Łohojska wyjechały do Warszawy i подарowane zostały powstałemu w 1906 roku Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości, w którym Józef hr. Tyszkiewicz w 1910 roku zaliczony został w poczet darczyńców i członków założycieli⁹³.

⁹¹ W. Wankie, *Muzeum Łohojskie*, „Świat” 1907, r. 2, nr 35, s. 10.

⁹² *Wspaniały dar*, „Lechita” 1907, nr 3, s. 202, 203. Być może planowano włączyć zbiory do powołanego w 1906 r. Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie, w składzie którego znalazło się kilku przedstawicieli rodu Tyszkiewiczów (prezesowali mu Władysław i Antoni Tyszkiewiczowie, a wśród członków wymienia się Michała oraz Benedykta Tyszkiewiczów). Instytucja miała nosić miano „Muzeum Tyszkiewiczowskiego”, czym zraziła do siebie sporą część inteligencji wileńskiej. Por. L. Zasztowt, *Wileńscy miłośnicy „starożytności” w latach 1899–1914*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1990, r. 35, nr 2–3, s. 269, 270; H. Ilgiewicz, *Societates Academicae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1930) i jego poprzednicy*, MKiDN, Warszawa 2008, s. 171, 179, 199, 213, 471–473.

⁹³ Przed kwietniem 1909 r. z Łohojska do Warszawy przyjechało dziewięć skrzyń ze zbiorami. Por. T. Chojecki, *Początki Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w świetle „Materiałów Erazma Majewskiego”*, oraz Z. Mączyński, *Wspomnienia z czasów powstania i działalności Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Warszawie w latach od 1906 do 1915*, [w:] *Ocalić przeszłość dla przyszłości. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami*

Przedwczesna śmierć w 1912 roku wnuka zasłużonego badacza dziejów Litwy przypieczętowała los łohojskiego muzeum. Przepisanie w testamencie majątku na nieznaną nawet języka polskiego dalekich krewnych sprawiło, że pałac utracił swój muzealny charakter⁹⁴. Choć przetrwał I wojnę światową, to w jego

Przeszłości 1906–1944, red. R. Brykowski, Warszawa 1985, s. 37, 41, 93; Z. Michalczyk, „Album narodowy” w pozytywistycznej Warszawie. *Zbiór graficzny Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, [w:] *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, t. 2, red. E. Manikowska, P.J. Jamski, Warszawa 2014, s. 176, 177. Oprócz podarowania Towarzystwu ponad dwóch tysięcy tomów z księgozbioru łohojskiego, zawierającego także ryciny, mapy i rysunki, Tyszkiewicz przekazał znaczną liczbę muzealiów. W inwentarzu muzealnym TOnZP (Dział Inwentarzy MNW) dar Tyszkiewicza wpisano pod 223 pozycjami, z których 167 zajmowały płyty graficzne (169, jeśli przyjąć, że płyty miedziane wpisane pod numerami inw. 165 i 167 służyły pierwotnie odbijaniu grafiki, nie trafiły one jednak do MNW). Były to przeważnie wykopaliska i przedmioty starożytne oraz rzemiosło artystyczne. Ponadto do MNW przekazana została przez TOnZP rodowa galeria osiemnastowiecznych portretów Tyszkiewiczów (por. *Sarmacka stylizacja wizerunków Tyszkiewiczów w portretach z Łohojska. Badania historycznych technik malowania XVIII-wiecznych portretów oraz ich nietypowych deformacji*, red. naukowa J. Szpor, Warszawa 2017; M. Ochnio, *Relikty polskich galerii rodowych w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 9, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2017, s. 176–178; *Galeria rodowa Tyszkiewiczów z Łohojska*, kat. wyst. ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków 2001; *Historyczne galerie portretowe Radziwiłłów z Nieświeża i Tyszkiewiczów z Łohojska*, folder wystawy w Muzeum w Łowiczu, Łowicz 1996) oraz m.in. rysunki Bernarda Bellotta i album *Szkice Szkoły Wileńskiej Zebrane 1824 Przez Michała Czarnockiego a 1844 Ofiarowane Do Zbioru Łohojskiego* z rysunkami Jana Damela, Józefa Hilarego Głowackiego, Juliana Karczewskiego, Antoniego Klukowskiego, Wincentego Sławeckiego i Wincentego Smokowskiego.

⁹⁴ Część kolekcji łohojskiej (w tym zbiory zabytków starożytnych) po śmierci Józefa hr. Tyszkiewicza przekazała w 1915 r. do Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych wdowa, Krystyna z Brandtów Tyszkiewiczowa. Por. M. Dolińska,

wnętrzach nie znajdowało się nic, co mogłoby zwrócić uwagę skrupulatnego badacza polskich zbiorów, Edwarda Chwalewika, który w swej pracy z 1926 roku Łohojska nawet nie wzmiankował (il. 20). II wojna światowa położyła kres istnieniu okazałej rezydencji, z której pozostały zaledwie fragmenty murów.

Szcześliwie do dziś zachowało się sporo zabytków kultury materialnej z łohojskiej kolekcji⁹⁵. Wiele z nich podarował Józef hr. Tyszkiewicz Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości i wraz ze zbiorami TOnZP zostały one przekazane do Muzeum Narodowego w Warszawie⁹⁶. W tym zespole znalazła się kolekcja matryc, która – tak jak planował Konstanty hr. Tyszkiewicz – służy badaniu dziejów rytownictwa na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jej wyjątkowy charakter podkreśla dokonania braci Tyszkiewiczów na polu ratowania i opracowywania dziedzictwa kulturalnego i artystycznego dawnej Rzeczypospolitej. Ich starania o upublicznienie swych zbiorów i podzielenie się wiedzą i informacją o nich stanowiły wzór działania dla innych, ale też były przejawem gorliwego patriotyzmu, skutkującego odważnymi działaniami w tak trudnych dla nauki polskiej i litewskiej czasach.

Piotr P. Czyż

Looking form Baste Iret. The Cartonnage from the Collection of Michał Tyszkiewicz, „Bulletin du Musée National de Varsovie” 2001 (2006), r. 42, nr 1–4, s. 32. Inny zespół muzealiów łohojskich zakupił od spadkobierców i podarował do zbiorów warszawskiej Zachęty Michał hr. Tyszkiewicz (1857–1930) z Andruszówki. Por. G. Bąbiak, *Sobie, ojczyźnie czy potomności...*, op. cit., s. 417; S. Tyszkiewicz, *Karty z życia trzech panów Tyszkiewiczów i niektórych ich krewnych dalekich i bliskich*, [w:] *Michał Tyszkiewicz 1857–1930. Człowiek i polityka*, red. S. Tyszkiewicz, W. Wasylenko, Warszawa 2012, s. 107.

⁹⁵ Część dawnego archiwum Tyszkiewiczów znajduje się dziś w Archiwum Akt Dawnych, wiele rękopisów i książek w Bibliotece Narodowej.

⁹⁶ S. Lorentz, *Muzeum Narodowe w Warszawie. Zarys historyczny*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1938, r. 1, s. 31, 32.

BIBLIOGRAFIA

- Aftanazy Roman, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991.
- Bąbiak Grzegorz P., *Sobie, ojczyźnie czy potomności... Wybrane problemy mecenatu kulturalnego elit na ziemiach polskich w XIX wieku*, Neriton, Warszawa 2010.
- Blombergowa Maria Magdalena, *W sprawie towarzystw naukowych działających w Wilnie w XIX i początku XX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1992, r. 37, nr 1.
- Blombergowa Maria Magdalena, *Zbiory, kolekcje, muzea tworzone przez Polaków w imperium rosyjskim (poza Królestwem) w XIX i na początku XX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1997, r. 42, nr 2, s. 87–104.
- Ilgiewicz Henryka, *Societates Academicae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1930) i jego poprzednicy*, MKiDN, Warszawa 2008.
- Ilgiewicz Henryka, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Mizerniuk-Rotkiewicz Natalia, *Materiały do historii Muzeum Starożytności w Wilnie z Archiwum Rosyjskiej Biblioteki Państwowej w Moskwie*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2010.
- Mizerniuk-Rotkiewicz Natalia, *Muzeum Starożytności w Wilnie. Historia i rekonstrukcja zbiorów malarstwa i grafiki*, Tako, Warszawa–Toruń 2016.
- Mizerniuk-Rotkiewicz Natalia, *Z historii Muzeum Starożytności w Wilnie*, „Przegląd Wschodni” 2004, t. 9, s. 605–656.
- Narkowicz Liliana, *Muzealnicy i kolekcjonerzy. Zbiory rodziny Tyszkiewiczów i ich rola w zaborze rosyjskim*, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław 2013.
- Rydlewska Zofia, *Konstanty Tyszkiewicz i jego kontakty z Towarzystwem Naukowym Krakowskim*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2015, r. 60, s. 24.
- Tyszkiewicz Eustachy, *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym*,

przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości o obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach itd., Wilno 1847.

- Tyszkiewicz Józef, *Tyszkiewicziana. Militaria. Bibliografia. Numizmatyka. Rytciny. Zbiory. Rezydencje etc. etc. etc.*, Poznań 1903.
- Tyszkiewicz Konstanty, *Pomniki rytownictwa krajowego. Oddział I. Odciśki z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece łohojskiej Konstantego hrabi Tyszkiewicza*, Wilno 1858.

Il. 1. Litografował Alojzy Misierowicz wg rysunku Napoleona Ordy, *Łohojsk*, tablica z wydawnictwa *Album widoków historycznych Polski poświęcony Rodakom...*, Warszawa 1877, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.5983/43 MNW

Il. 2. Rysował Marceli Januszewicz, *Pałac w Łohojsku. Widok od strony ogrodu*, 1850, Vilniaus universiteto biblioteka, sygn. półki F78-23

Il. 3. Litografował Jean Baptiste Adolphe Lafosse, *Portret Eustachego Tyszkiewicza*, plansza z wydawnictwa *Album de Wilna* Jana Kazimierza Wilczyńskiego, Paryż 1856, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.20937 MNW

Il. 4. Rysownik nieznany, *Pokój Tyszkiewicza Eustachego jakim był przed założeniem Muzeum*, karta w albumie Marii Celestyny Boczkowskiej, Wilno ok. 1845, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.6000/67 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski

Il. 5. Fotografował Stanisław Prószyński, *Portret Konstantego Tyszkiewicza z autografem portretowanego*, ok. 1855, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. DI 35086 MNW. Fot. Mariusz Wideryński

Il. 6
Frontyspis wydawnictwa *Muzeum Archeologiczne w Wilnie*, 1858–1862. Plan-sze odbito w paryskim zakładzie Lemerciera, wydał Jan Kazimierz Wilczyński, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.22709/27 MNW. Na 38 litografowanych planszach przedstawiono rozmaite zabytki znajdujące się w zbiorach Muzeum. Płyty graficzne z kolekcji Muzeum nie były reprodukowane

Il. 7., 8. Matryca i odbitka z publikacji Konstantego Tyszkiewicza, *Pomniki rytownictwa krajowego. Oddział I*, Wilno 1858. Franciszek Waclaw Balcewicz, *S. Joannes Nepomucen (Wizerunek św. Jana Nepomucena)*, Wilno, ok. 1750, matryca, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 31453 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski. Odbitka, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 145073/238 MNW

Il. 9., 10. Matryca dwustronna. Awers: Mikołaj Czapliński, *Maria Mater Gratiae*. Rewers: Franciszek Waclaw Balcewicz, *Immaculata*, Wilno, przed 1750, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 31466 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski

Il. 11. Matryca. Jan Nikodem Łopaciński, *Ekstlibris własny*, 1782, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 31450 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski

Il. 12., 13. Matryca dwustronna: Awers: Michał Podoliński, *Alegoria zwycięstwa*, 1821. Rewers: Rytownik nieznany, *Brama tryumfalna zwieńczona gołdem Rosji*, 1. ćw. XIX w., Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 31480 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski

Il. 14. Matryca. Biks, *Tablica I do elementarza języka litewskiego*, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 31483/1 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski

Il. 15. Franciszek Waclaw Balcewicz, *Św. Kazimierz królewicz*, Wilno 1749. Odbitka z 1858 roku z matrycy o nieznanym obecnie miejscu przechowywania. Strona pierwsza *Oddziału II. Pomniki rytownictwa krajowego, odciski z blach większych* wydanego przez Konstantego Tyszkiewicza w niewielkim nakładzie z dedykacją dla Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. MNK III-ryc.-58634/1. Fot. Tomasz Makowski

Il. 16., 17., 18. Dwie matryce i odbitki. Bartholomäus Kilian II, *Teza akademiicka Andrzeja Kazimierza Kuropatnickiego* (fragment górny kompozycji), Augsburg, matryce, 1682, nr inw. 31525/1-2 MNW. Fot. Mariusz Kowalewski. Odbitki, 1858, nr inw. 62729/1-2 MNW. Fot. Krzysztof Wilczyński. Muzeum Narodowe w Warszawie

Il. 19. Charles Claude Bachelier wg rysunku Alberta Żametta, *Sala archeologiczna w Muzeum w Wilnie*, plansza z wydawnictwa *Album de Wilna* Jana Kazimierza Wilczyńskiego, Paryż 1857–1858, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Gr.Pol.22347 MNW. Fot. Iwo Książek

Il. 20. Rysował Franciszek Szwoch, *Pałac w Łohojsku od strony podjazdu*, 1915, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. Rys.W.7241 MNW

Lahoysk Set of Graphic Matrices of Konstanty Tyszkiewicz in the Collection of the National Museum in Warsaw. A Source of Research on Graphic Art and Collecting

Keywords

Tyszkiewicz family, collecting, 17th century graphics, 18th century graphics, 19th century graphics, Lahoysk (Belarus), graphic matrices

Abstract

The article takes a closer look at one aspect of the collecting passion of count Konstanty Tyszkiewicz of Lahoysk, an archaeologist and researcher of the region's geography and the cultural heritage of former Lithuania. Tyszkiewicz's collection of engraving plates, now kept at the National Museum in Warsaw, includes mainly relics related to the development of graphic art in the 18th and early 19th centuries from the territory of the former Grand Duchy of Lithuania. To date, 159 graphic matrices have survived, most of which were used to make, at the collector's initiative, new prints in 1858. Tyszkiewicz's activity in this area was one of the few examples in the history of Polish printmaking of systematic collection of graphic plates, as well as reprinting from them.

Łohoj-Sammlung grafischer Matrizen von Konstanty Tyszkiewicz in der Sammlung des Nationalmuseums in Warschau. Eine Quelle für Forschung zu Grafik und Sammeln

Schlüsselwörter

Familie Tyszkiewicz (Familie), Sammeln, Graphik des 17. Jahrhunderts, Graphik des 18. Jahrhunderts, Graphik des 19. Jahrhunderts, Łohojsk (Weißrussland), graphische Matrizen

Zusammenfassung

Der Beitrag beleuchtet einen Aspekt der Sammelleidenschaft von Konstantin Graf Tyszkiewicz von Łohojsk, einem Archäologen, Forscher der regionalen Geographie und des kulturellen Erbes des alten Litauen. Tyszkiewicz's Sammlung von Stichplatten, die derzeit im Nationalmuseum in Warschau aufbewahrt wird, umfasst hauptsächlich Denkmäler im Zusammenhang mit der Entwicklung der grafischen Kunst im 18. und frühen 19. Jahrhundert aus den Gebieten des ehemaligen Großfürstentums Litauen. Bis heute sind 159 grafische Matrizen erhalten geblieben, von denen die meisten 1858 auf Initiative des Sammlers für die Herstellung neuer Drucke verwendet wurden. Die Tätigkeit von Tyszkiewicz auf diesem Gebiet war eines der wenigen Beispiele in der Geschichte der polnischen Grafik für die systematische Sammlung von Grafiktafeln und deren wiederholten Druck.

Логойская коллекция гравюрных пластин Константина Тышкевича в фондах Национального музея в Варшаве. Источник сведений о гравюре и коллекционировании

Ключевые слова

Тышкевичи (род), коллекционирование, графика 17 века, графика 18 века, графика 19 века, Логойск (Беларусь), гравюрные пластины

Резюме

В статье подробно описывается один из аспектов коллекционерской деятельности графа Константина Тышкевича из города Логойска, археолога, исследователя местной географии и культурного наследия древней Литвы. Коллекция гравюрных пластин графа Тышкевича, хранящаяся ныне в Национальном музее в Варшаве, включает в себя в основном предметы, связанные с развитием графического искусства в 18 и в начале 19 вв., происходящие с территории бывшего Великого княжества Литовского. На сегодняшний день сохранилось 159 пластин, большинство из которых, по инициативе коллекционера, были использованы для создания в 1858 г. новых эстампов. Деятельность Тышкевича являлась редким в истории польской гравюры примером систематического сбора гравюрных пластин и их повторного использования.